

території.

Розвиток залізничної мережі Західного регіону України підтверджує теорію циклічних транспортних мереж та їх топоморфологічних структур. Ця мережа пройшла чотири етапи свого формування, кожен з яких тривав близько двох десятиліть. Сучасний стан залізничної мережі характеризується топологічною територіальною диференційованістю, що зумовлено суспільно- та природно-географічними чинниками.

Література:

1. Гранкін П.Е., Лазечко П.В., Сьомочкін І.В., Шрамко Г.І. Львівська залізниця. Історія і сучасність. – Львів: Центр Європи, 1996.
2. Закон України "Про залізничний транспорт", 1996 // www.rada.gov.ua
3. Комплексний атлас України. –К.: ДНВП Картографія, 2005.
4. Постанова Міністерства транспорту та зв'язку України "Про пропозиції Львівської залізниці щодо транспортного забезпечення проведення Чемпіонату Європи з футболу 2012 року по Львівській області", 8 червня 2007 р. // www.rada.gov.ua
5. Статистичний збірник "Регіони України". Ч.2. – К, 2006.
6. Статистичний збірник "Транспорт і зв'язок України". – К., 2006.
7. Тархов С.А. Эволюционная морфология транспортных сетей. – Москва: Институт географии АН СССР, 1989. –221 с.
8. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2001. –560 с.
9. Шаблій О.І. Математичні методи і моделі в соціально-економічній географії. – Львів: Світ, 1994.

Summary:

V.Grytsevych, H.Senchuk. HISTORYCAL AND GEOGRAFICA FEATURES OF RAILWAY SYSTEM DEVELOPMENT IN WESTERN REGION OF UKRAINE.

The periods division of railway system territorial development of the Ukraine Western region in the aspect of topomorphic theory of transport networks is done. The modern state and material well-being the railway system in the areas of region is analysed.

Надійшла 18.09.2008р.

УДК 911.(477.85)(09)

Оксана ЗАЯЧУК

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ НА БУКОВИНІ (до 1920р.)

Основою дослідження історії становлення освіти в Україні виступають два принципи – діахронічний і територіальний. Діахронічний принцип полягає у вивченні освіти за певної історичної доби, чи історії окремої освітньої установи, або життєдіяльності окремих освітніх діячів. Територіальний принцип ґрунтується на вивченні становлення освіти у певних територіальних утворах (історико-географічних землях, адміністративних землях тощо). На жаль досі не має суцільної історії освіти у межах сучасної Чернівецької області, адже для цього потрібно поєднати статистичні показники двох окремих історико-географічних одиниць, що існували на той час, а саме Буковини та Бессарабії. В даній публікації мова йде про Буковинську частину.

Вивчення історичного аспекту становлення освіти у межах історико-географічних одиниць сучасної української етнічної території та тих, що знаходяться поза її межами, повсякчас перебували у дослідницькому полі історичної географії. Значну увагу даній проблематиці приділяли дослідники Львівської та Київської наукових шкіл у першій половині ХХ століття: Верниволя В., Кміцикевич В., Лакуста С., Сімович В. Вагомим надбанням українського народу є праці М. Грушевського – "Історія українського народу" та "Ілюстрована історія України", де значна увага приділяється й історії освіти Буковини. Декілька праць Сімовича В., з питань розвитку шкільництва, опубліковано закордонними виданнями у Празі.

Буковина, (так часто називають територію Чернівецької області, до складу якої входить Північна Буковина та Західна Бессарабія) як і інші прикордонні історико-географічні землі має досить динамічну та строкату історію становлення – це територія, де взаємопроникають та співіснують суміжні етноси, що безумовно відзначається в освіті, та у шкільництві зокрема. Територія Буковини за досить незначний проміжок часу, в історичному аспекті, пройшла ряд політичних, соціально-культурних та економічних етапів розвитку, що наклали свій відбиток на формування освіти краю.

Після монгольської навали 1240 року територія сучасної Буковини, будучи у складі Галицько-Волинської держави, перейшла під владу татар. Майже через сто років Буковина увійшла до складу Молдавської держави, яку утворили волохи (румуні). У 1514 році Молдавія переходить під владу Туреччини, та невдовзі стає турецькою провінцією, де управляючим є призначений султаном воєвода. До середини 17 століття воєводи користувались виключно староукраїнською мовою, яка мала на той час урядовий статус. Загалом освіта Буковини та шкільництво зокрема у цей період переживали глибокий занепад: функціонували лише декілька монастирських шкіл (у Радівцях, Путні, Сучаві). Вищу освіту діти воєвод, бояр і магнатів здобували вдома під керівництвом запрошених з-за кордону вчителів, або ж у Києві чи Львові. Незаможні вчилися переважно у дяківках, тобто школах, де дяки навчали читання, письма та церковного співу.

З 1768 року російські війська окупували Буковину. Боячись зростання впливу Російської держави, Австрія виступила посередником між Росією та Туреччиною щодо підписання мирної угоди. Як винагороду за посередництво, 5 травня 1774 р. Австрія отримала Буковину, що позитивно позначилось на освіті даного історико-географічного краю.

Значного піднесення зазнало буковинське шкільництво, зокрема й найпоширеніші на той час народні школи, з 1774р. Перший австрійський управитель Буковини генерал Сплєні упорядкував існуючий на той час шкільний православний фонд. Початкова освіта на Буковині була представлена народними школами трьох типів: парафіяльні (монастирські) – однокласні (переважно у сільській місцевості), тривіальні – трикласні у містечках та нормальні чотирьохкласні у містах. Функціонувало 29 тривіальних та значна кількість монастирських (одно - та двокласних) шкіл. У 1783р. наступник генерала Сплєні генерал Енценберг відкрив по одній звичайній школі в Чернівцях та Сучаві, та намагався різними способами заставити православних людей відвідувати нові заклади освіти, заохочуючи їх до навчання роздачею підручників та премій за успішне навчання. Викладання у школах здійснювалось руською (старослов'янською) та румунською мовами. Для підвищення рівня духовенства австрійська влада у 1786 р. заснувала в Сучаві клерикальну школу, яку у 1789 р. було перенесено до Чернівців. Однак освітній рівень школи був дуже низьким і замість неї у 1827 р. у Чернівцях засновано богословський заклад.

У 1786р. Буковина увійшла до складу Галичини та до 1849р. підпорядковувалась керівництву даного історико-географічного краю. Приєднання Буковини до Галичини негативно позначилась на шкільництві краю – внаслідок скасування шкільного примусу кількість шкіл зменшилась майже у двічі. Станом на 1792 рік налічувалось менше 14 шкіл, а саме, німецько-румунська головна (шестикласна) школа, 9 німецько-румунських тривіальних шкіл, 2 румунські та по одній вірменській і мадярській школі.

Ще більше занепало шкільництво з 1805р. внаслідок передачі народних шкіл під керівництво римо-католицької консисторії, яка виступала проти українського шкільництва на Буковині. Відповідно усунуто руську мову викладання з головних шкіл та майже з усіх народних. Варто зазначити, що за непокору вчителів латинська консисторія закривала їх школу та перетворювала на римо-католицьку [3.С.14]. Загалом, вчителі перебували на утриманні місцевого населення, що накладало негативний відбиток на їх становище у суспільстві, та сповільнило розвиток початкової освіти краю.

З 1813р. починають функціонувати нові народні школи. У 1820р. їх кількість зросла до 20, у 1830р. до 42, а у 1850 становила 50 шкіл.

У 1848р. в Чернівцях відкрито педагогічні курси для православного українського населення, де крім німецької та румунської мов вивчали й українську. З 1850р. нагляд та керівництво за шкільництвом краю передано православної консисторії. Буковина на той час була поділена на дванадцять шкільних округів.

За рік Буковина стає автономним краєм, і з цього часу дещо покращується тенденція розвитку шкільництва. Так у 1857р. функціонувало чотири головних школи – дві у Чернівцях та по одній у Сучаві і Сереті, а також відкрили ще 34 тривіальні школи. За тогочасними розпорядженнями, головна увага в школах приділялась релігії, моральному вихованню та плеканню німецької мови. Українці ж неохоче віддавали своїх дітей до публічних шкіл, де навчались чужою мовою.

Підготовкою фахівців для початкових шкіл здійснювали, до 1871р., препаранди (короткотермінові курси), у цьому ж році своє функціонування розпочала Чернівецька Державна учительська семінарія, згодом й приватна дівоча учительська семінарія [2.С.124]. Викладання велося німецькою мовою, а українську вивчали лише як окремий предмет. Також функціонували тримісячні курси для підготовки учителів тривіальних шкіл та шестимісячні для педагогів головних шкіл. Вчителі головних і тривіальних шкіл отримували урядову заробітну плату та мали статус урядовців і право носити мундир. Пенсійне забезпечення мали лише педагоги головних шкіл.

У 1868р. створено крайову шкільну раду, повітові та місцеві ради. 14 травня 1869р. видано закон, згідно якого крайова шкільна рада отримала право на керівництво і нагляд за освітою краю. У цьому ж році на Буковині виділено 9 шкільних повітів: Чернівецький, Гуро-Гуморський, Кемполунгський, Кіцманський, Радівецький, Серетський, Сучавський та Вижницький [6. с.611]. Найбільша кількість народних шкіл функціонувала у Кіцманському повіті (51), найменша – у Сучавському (25) у Чернівецькому налічувалось 49 освітніх закладів даного типу. Шкільним інспектором Вижницького повіту призначили Осипа Юрія Федьковича, він вперше запропонував фонетичний правопис, який, нажаль, не був впроваджений. І лише у 1895р. в народних школах впроваджено фонетичний правопис за сприянням професорів Чернівецького університету Степана Смаль-Стоцького та Федора Партнера.

Зауважимо, що облік учнів у народних школах здійснювався за трьома категоріями: ті, хто зобов'язані відвідувати школу, ті, хто записані до школи (30% від зобов'язаних відвідувати), та ті, хто дійсно відвідували (близько 10% від зобов'язаних відвідувати).

Зростання кількості початкових (народних, тривіальних) шкіл призвело до браку кваліфікованих робочих кадрів, тому довелося запрошувати учителів з сусідньої Галичини. Українські вчителі народних шкіл об'єднувались спільно з учителями інших національностей в крайові учительські союзи, а з 1905р. буковинське українське учительство було об'єднане з галицьким у товаристві „Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок” з центром у Львові. На Буковині товариство мало чотири філії, але вони були лише формальними.

Підтвердженням розвитку українського шкільництва на Буковині є збільшення чисельності народних шкіл: 1895/96 н.р. – 335 шкіл, з них 131 – українська; 1910/11 н.р. – 531 школа, з них 216 українських, де працювало понад 600 вчителів, що навчали 39976 українських дітей [6.С.612.] Навчання у головних школах тривало 6 років з додатковим повторним курсом після закінчення народної школи у 2 роки. Мову викладання у школах визначали місцеві шкільні ради (українська, румунська та німецька).

Порівнюючи стан українського шкільництва Буковини та сусідньої Галичини, доводиться констатувати, що на Буковині не було жодного населеного пункту без народної школи, тоді як у Галичині було таких сіл майже 500. На Буковині функціонували переважно

4-класові школи, тоді як в Галичині переважали одно – або двокласові школи.

Під час I світової війни діяльність народного шкільництва була припинена у зв'язку з переходом даного історико-географічного краю „із рук в руки”. 11 листопада 1918р. румунські війська зайняли українську частину Буковини, що позначилось орумуненням шкіл та повною деморалізацією серед українського сільського населення. Жандарми змушували селян звертатися до міністерства освіти з проханням від імені громади запровадити румунську мову викладання у школах. Отже, зрозуміло з яких причин у 1919/20 н.р. загальна кількість буковинських шкіл скоротилась до 508 [б. С.14] (157 із них – українські), що порівняно з 1913/14 н.р. на 12% менше.

Середня школа на Буковині у даний період представлена гімназіями, які надавали дещо вищий рівень освіти. Перша гімназія на Буковині (в Чернівцях) почала функціонувати у 1808 році, а з 1815 р. з відкриттям класу філософії гімназію перейменовують у гімназію-ліцей. Викладання спочатку велось латинською мовою, з 1848 р. – німецькою, з 1851р. запроваджено українську мову як предмет вивчення. У 1856 р. відкрито другу державну німецьку гімназію у Чернівцях, де вже функціонували українські класи (з загальною кількістю учнів у них до 400 осіб). У 1904 р. у Кіцмані засновано німецько-українську гімназію з переважанням української мови викладання (в ній навчалось 600 учнів). У 1908 р. у Вижниці відкрито першу українську гімназію на Буковині. Окрім чотирьох класичних гімназій на той час функціонували ще дві реальні гімназії – державна православна вища школа в Чернівцях (1863 р.) з німецькою мовою викладання та приватна реальна гімназія у Вашківцях. На початок 1914/15 н.р. в українських середніх школах Буковини здобували освіту 1880 українських дітей, кількість вчителів-українців становила понад 70 осіб. Після приєднання Буковини до Румунії заборонили українську мову викладання у Кіцманській та Вижницькій гімназіях, а згодом і у Чернівецькій.

Українські вчителі середніх, фахових і вищих шкіл та учительських семінарій об'єднувались у „Товариство вчителів вищих шкіл ім. Григорія Сковороди” в Чернівцях [б. С.616]. Дане товариство займалось розробкою методичного матеріалу та виготовленням підручників для народних шкіл.

Професійна освіта на Буковині до I світової війни була представлена чотирма фаховими українськими школами – нижчою сільськогосподарською у Кіцмані, кошикарською у Сторожинці, ткацькою у Чернівцях та школою гуцульської різьби у Вижниці [1.С.178].

Вища школа на Буковині, до утворення Чернівецького університету, була представлена лише вищезгаданим богословським закладом з латинською та німецькою мовою викладання, а згодом румунською. У 1875 р. засновано Чернівецький університет до якого перейшов і вищезгаданий заклад як теологічний факультет з румунською та німецькою мовами викладання. Лише з 1898 року на теологічному факультеті відкривають дві українські кафедри. На двох інших факультетах університету – філософському та правничому – викладання здійснювалось німецькою мовою і лише на філософському факультеті функціонувала кафедра української мови та літератури. Після I світової війни Чернівецький університет було негайно зромунізовано, але деякий час формально залишалася кафедра української мови та літератури (до 1920 р.).

Отже становлення освіти на Буковині, та шкільництва зокрема, за досліджуваний період безпосередньо залежало від правлячої верхівки краю. Так до австрійського періоду (до 1774р.) освіта краю переживала глибокий занепад, підтвердженням чого є відсутність вищих та середніх закладів освіти та надзвичайно мала кількість народних шкіл. З 1774р. спостерігається значний прогрес – збільшується кількість народних шкіл, головних, з'являються гімназії, професійні заклади освіти, та перші вищі навчальні заклади. За період панування румунської влади спостерігаємо занепад у ланці початкової освіти, однак, зростає роль вищих навчальних закладів.

Література:

1. Галичина, Буковина, Угорська Русь // Задруга. М., 1915.
2. *Гарас М.* Ілюстрована історія Товариства «Українська Школа» в Чернауць 1887 – 1937. Чернауць, 1937.
3. *Павлик О.* Буковина до 1848 р. // Україна. Київ, 1928. Кн. 26.
4. *Сімович В.* Розвиток студентського життя в пам'ять 40 роковин основи Товариства "Січ" у Відні. Львів, 1908.
5. *Сімович В.* Українське шкільництво на Буковині // Праці Українського Педагогічного Товариства в Празі. Прага, 1932. Т. 1.
6. *Сірополко Степан.* Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – 912с.

Summary:

Oksana Zayachuk. HISTORICAL-GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE FORMATION EDUCATION ON BUKOVYNA.

Thanks to the boundary position and pied national composition the territory of Bukovyna for a rather short historical period passed through a number of political, sociocultural and economic changes that had a significant impact on the formation of regional education.

We distinguish Moldavian, Austrian and Romanian periods of Ukrainian education establishment on Bukovyna.

Надійшла 30.09.2008р.

УДК: 911.373 (477.8)

Роман ГИЩУК

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ПЕРВІСНОЇ МЕРЕЖІ ПОСЕЛЕНЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Міжетнічні взаємини тісно переплітаються в найрізноманітніших соціальних і політичних процесах. Вивчення черговості етнічного освоєння та залюднення земель, виявлення їхніх територіальних відмін, визначення динаміки національного складу, є одним із найважливіших питань, що виникають у процесі розгляду міжетнічних відносин на певній території. Тому простеження усіх тенденцій протягом етнічного розвитку території є досить важливим практичним завданням науки, в тому числі суспільної та історичної географії. Цінність останньої полягає в можливості перегляду всіх етнічних процесів, передумов і пріоритетів розвитку регіону в ретроспективі.

Про особливості вивченості етнодемографічної ситуації у Галичині уже йшлося в наших попередніх публікаціях [4; 18]. За роки входження України до складу ЄСРП ґрунтовні географічні дослідження з етнічної проблематики тут практично не проводилися. Чи не єдиною і водночас істотною працею в галузі історичної етнодемографії Галичини, Буковини і Закарпаття була дисертаційна робота Н.В. Кабузан [13]. Зацікавлення до вишукувань такого характеру різко зросло в публікаціях пострадянського періоду. Проблема етнічних і заселенсько-розселенських процесів України за цей період була розкрита в трьох докторських [9; 11; 17] і, щонайменше, в чотирьох кандидатських дисертаціях [2; 15; 19; 25]. Проте вони, практично, позбавлені діахронічного аналізу (виняток складає монографія В.П. Круля, де акценти робляться на екістичну (поселенську) складову, але не наголошується на їхніх етнокультурних рисах [16]. У зазначених дисертаційних вишукуваннях кандидатів наук відлік хронологічно-етнічних досліджень ведеться від щонайдаліше давньоруського періоду, але в жодному з них не фігурує Івано-Франківська область зокрема. Більше того – остання як самостійний територіальний об'єкт не фігурувала в дисертаційних суспільно-географічних працях щонайменше з 1992 р. [27].

Нині Івано-Франківська область, з огляду на індекси етнічної різноманітності Еккеля, є мононаціональною ($E_p=0,097$ в 1989 р і $E_p=0,049$ в 2001) [10]. Втім, наші дослідження Прикарпаття (тут і надалі в межах Івано-Франківської області), показали, що, принаймні, в ХІХ ст. – на поч. ХХ ст. етнічний склад людності Галичини, загалом та Івано-Франківської